

HERKE-FÁBOS BARBARA KATALIN

Az igazságügyi gyermekvédelem fejlődése Finkeytől napjainkig

The Development of Child Protection in Justice from Finkey to Present Day

Abstract: Child protection in justice is designed to prevent crime among children and juveniles, to keep them away from further crime, and to reintegrate young offenders into society. So, it also covers the areas of prevention, enforcement, and aftercare.

As early as the beginning of the twentieth century, it was recognized that child protection covers the elimination of a child's financial vulnerability, the prevention of moral misconduct, and the representation of the interests of both orphans and the unhealthy. The country's opportunities have been influenced not only by political ideologies but also by the human and material casualties suffered as a result of the two world wars.

The current focus of child protection in justice is always on socio-economic and political problems. Examining the personality and family relationships of juvenile offenders also went a long way in the designated period. The protection of children in justice also affects the areas of administrative law, criminal substantive and procedural law, and criminology. At the end of the paper, I compare the institution of patronage and the preventive patronage.

Keywords: child protection, authority measures, crime prevention, probation service, juvenile offenders

Összefoglaló: Az igazságügyi gyermekvédelem a gyermek- és fiatalkorúak bűnmegelőzését, további bűnalkalmaktól való távoltartását és a bűnelkövető fiatalok társadalomba való visszailleszkedését hivatott szolgálni. Tehát a prevenció, a végrehajtás és az utógondozás területét is lefedi.

Már a huszadik század elején felismerték, hogy a gyermekvédelem a gyermek anyagi veszélyeztetettségének megszüntetését, az erkölcsi züllés útjára lépés megakadályozását, az árvák és egészségileg gyengék érdekeinek képviseletét egyaránt lefedi. Az ország lehetőségeit nemcsak a politikai ideológiák, hanem a két világháború következtében elszenvedett emberi és anyagi áldozatok egyaránt befolyásolták.

Az igazságügyi gyermekvédelem aktuális fókuszpontját mindig a gazdasági-társadalmi és politikai problémák jelölik ki. Nagy utat járt be a kijelölt időszakban a fiatalkorú elkövetők személyiségének és családi kapcsolatainak vizsgálata is. Így az igazságügyi gyermekvédelem érinti a közigazgatás, a büntető anyagi és eljárásjog, valamint a kriminológia területét is.

Az előadásban kiemelt figyelmet fordítok a patronázmunka és annak napjainkban való továbbélésének tekinthető megelőző pártfogás intézményére. Felhívom a figyelmet a Finkey korának patronázmunkájára és a megelőző pártfogás közötti hasonlóságokra és különbségekre.

Kulcsszavak: gyermekvédelem, hatósági intézkedés, bűnmegelőzés, pártfogó felügyelet, fiatalkorúak

1. Bevezető

A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. évi törvény (továbbiakban Gyvt.) szerint a gyermekek védelme a gyermek családban történő nevelkedésének elősegítésére, veszélyeztetettségének megelőzésére és megszüntetésére, valamint a szülői vagy más hozzátartozói gondoskodásból kikerülő gyermek helyettesítő védelmének biztosítására irányuló tevékenység.¹ A gyermekvédelmi rendszer céljának törvényi szintű definiálása sokat váratott magára. Már a huszadik század elején felismerték, hogy a gyermekvédelem a gyermek anyagi veszélyeztetettségének megszüntetését, az erkölcsi züllés útjára lépés megakadályozását, az árvák és egészségileg gyengék érdekeinek képviselőjét egyaránt lefedi. Az ország lehetőségeit nemcsak a politikai ideológiák, hanem a két világháború következtében elszenvedett emberi és anyagi áldozatok egyaránt befolyásolták.

Az igazságügyi gyermekvédelem a gyermek- és fiatalok bűnmegelőzését, továbbá bűnalkalmaktól való távoltartását és a bűnelkövető fiatalok társadalomba való visszailleszkedését hivatott szolgálni. Tehát a prevenció, a végrehajtás és az utógondozás területét is lefedi.

A szociális munka eszközeit felhasználó patronázs hidat képez Finkey Ferenc munkássága és napjaink igazságügyi gyermekvédelme között. Ezért a tanulmányban kiemelt figyelemmel követem nyomon a patronázsszeme feléledését és átalakulását hazánkban a jogszabályi változások tükrében.

2. Finkey Ferenc kapcsolata a gyermekvédelemmel

Finkey Ferenc 1870. január 30-án született Sárospatakon. A Finkey család² hatodik gyermekeként látta meg a napvilágot. Korán árván maradt,³ anyai nagymamája vállalta nevelését. Jogi tanulmányait szülővárosában, Sárospatakon kezdte meg a református jogakadémián. A doktori cím megszerzése érdekében azonban az egyetem utolsó félévét a kolozsvári jogi egyetemen teljesítette.⁴

Oktatott a sárospataki jogakadémián, Kolozsváron és a pozsonyi Szent Erzsébet Egyetemen. Tanári pályafutását Szegeden fejezte be. Tudományos munkáiban a büntetőjog tudományának egységére és a büntetés-végrehajtás önálló tudományterületként való kezelésére hívta fel a figyelmet.⁵

¹ Gyvt. 14. § (1) bek.

² A zempléni térség elismert és megbecsülésnek örvendő régi református családjára. Ld. MADARASSY-MOLNÁR Máté: *HIT – TUDÁS – ALÁZAT: 60 éve hunyt el Finkey Ferenc*, http://epa.oszk.hu/02400/02445/00011/pdf/EPA02445_ias_2008_4_239-258.pdf (letöltés ideje: 2021. 01. 29.)

³ Szüleit kolerajárvány következtében veszítette el 1872-ben.

⁴ MADARASSY-MOLNÁR: *i. m.*

⁵ *Uo.*

Nyugdíjazását követően vállalta el a Fiataikorúak Budapesti Felügyelő Hatóságának elnöki tisztségét, amelyet 1942 és 1944 között töltött be. Finkey vallási indíttatása⁶ és nagycsaládból való származása érzékennyé tett a társadalmi problémák iránt. A börtönügy és büntetés-végrehajtás területén kifejtett elméleti következtetéseit és a külföldi tanulmányútjain gyűjtött hasznos tapasztalatait a hazai igazságügyi gyermekvédelem gyakorlatába is igyekezett átmenni. Az erkölcsi züllés veszélyének kitétt és bűnelkövető fiataikorúak ellenőrzése és segítése érdekében szorgalmazta a patronázmunka széles körű elterjedését és alkalmazását. Azt vallotta, hogy a bűnelkövető gyermek- és fiataikorúak társadalomba való visszailleszkedése a nevelésük által érhető el. Ezzel a nézetével korának haladó gondolkodója volt, ugyanis a korábbi büntetéstan követői a megtorlás és bűnhődés fogalmait helyezték előtérbe.⁷

3. A büntethetőség objektív és szubjektív kategóriájának jogtörténeti változásai

A gyermek- és fiataikorú elkövetők vonatkozásában alkalmazható intézkedések körét és a beavatkozás jellegét elsődlegesen az elkövető életkora határozza meg. Amennyiben az elkövető – a kora, belátási képessége és az általa elkövetett cselekmény alapján – büntethető, a büntető igazságszolgáltatás foglalkozik a nevelésével. A bűnelkövető gyermek nem büntethető, helyes irányba terelése a gyermekvédelem feladata.

A gyermek személyiségfejlődését számos – genetikus és szocializációs – tényező befolyásolhatja. A büntetőjog nem hagyhatja figyelmen kívül a gyermek vagy fiataikorú személyiségére ható tényezők feltérképezését sem a felelősségre vonás, sem a nevelés megválasztása során. A következőkben a gyermekkor és a fiataikor fogalmaknak a terminológiai és életkori kategóriát érintő jogtörténeti változásaival és az ezekhez rendelt intézkedések átalakulásával foglalkozom.

Az 1878. évi V. törvénycikk a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekéről és büntetésekről (továbbiakban Csemegi-kódex) a hazai joganyagok sorában mérföldkőnek tekinthető a gyermek- és fiataikorúak bűnmegelőzése szempontjából az életkori kategóriák megállapításával és az ahhoz kapcsolódó preventív intézkedések alkalmazásának lehetőségével. Megalkotására és bevezetésére az a körülmény adott okot, hogy a bűnisméltés és a visszaesés jelentős emelkedését jelentették. A Csemegi-kódex még abból a felfogásból indult ki, hogy a gyermek nem bír „akaratképességgel”. Ezért amennyiben büntettet követ el, vissza kell küldeni a családjába vagy eddigi környezetébe. A fiataikorút

⁶ Finkey Ferenc dédapja Borsodban, míg nagyapja Hegymegen szolgált református lelkészként, apja, Finkey Pál a Sárospataki Református Kollégium tanára. Ld. KOPP László: *Finkey Ferenc sárospataki évei = Finkey Ferenc emlékkönyv*, szerk. SZATHMÁRY Béla, Jogászok a Kultúráért Alapítvány Sátoraljaújhely kiadványa, Sárospatak, 1995, 128.

⁷ FINKEY Ferenc: *Büntetés és nevelés*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1922, 79.

ezzel szemben ugyanazon eszközökkel kell büntetni, mint a felnőtteket, amennyiben „belátta cselekménye bűnösségét”, csak csekélyebb mérték szerint.⁸

A fiatalkorúakra vonatkozó szabályok „a beszámítást kizáró vagy enyhítő okok” című fejezetben kerültek elhelyezésre a Csemegi-kódexben. Ehhez kapcsolódóan háromféle korhatárt jelölt ki a kodifikátor, Csemegi Károly. Az első korhatár a gyermekkor. *Gyermekkorú az a személy, „aki a büntett vagy vétség elkövetésekor életkorának tizenkettedik évét meg nem haladta”.*⁹ A törvény értelmében a gyermekkorú személy bűnvád alá nem vonható, tehát büntethetősége kizárt.¹⁰ A második életkori kategóriát a *tizenkettő és tizenhat év közötti büntethető fiatalkorúak* képezik, amennyiben a kriminális cselekményt elkövető fiatal az elkövetés idején a tizenkettedik évét már betöltötte, de a tizenhatodikát még nem, ha a cselekménye bűnösségének felismerésére szükséges belátással bírt. Tehát a törvénykönyv a cselekményhez kapcsolódó belátási képességet rendeli a büntethetőséghez. A preventív bűnmegelőzési szemlélet az életkori kategóriához kapcsolódóan abban jelenik meg, hogy a belátással nem rendelkező fiatalkorú mentesül a büntetőjogi felelősségre vonás alól, azonban a cselekmény elkövetése nem marad értékelés nélkül. A büntetőjogi felelősségre vonás alól mentesülő fiatalkorú nem kerül be a büntető igazságszolgáltatás rendszerébe, hanem – lehetőséget kapva életének korrigálására – javítóintézetben történő elhelyezésére kerül sor.¹¹ E felfogás tehát a javítóintézetet¹² nem tekintette büntetésnek, hanem olyan preventív beavatkozásnak, amely alkalmas a fiatalkorú életpályájának idejekorán történő kiigazítására, így nemcsak a bűncselekményt elkövető, hanem az elhagyott, csavargó vagy a szülők kérelmére beutalt fiatalkorúak befogadását is ellátta.¹³ A harmadik életkori kategóriát a 20 éven aluliak alkotják. A velük kapcsolatban megfogalmazott enyhítés, hogy sem halálra, sem életfogytiglani fegyházra nem ítéltetők.¹⁴

Az 1908. évi XXXVI. törvénycikk a büntetőtörvények és a bűnvádi perrendtartás egészítéséről és módosításáról (továbbiakban I. Bn.) a Csemegi-kódexhez képest két nagy előrelépést mutatott a fiatalkorúak ügyeiben. Megteremtette a felnőttekétől különböző elbánás lehetőségét és a fiatalkorúak teljes körű önálló büntetőjogi kezelését az esetükben alkalmazható intézkedések bővítésével. A fiatalkorúakra vonatkozó szabályrendszert egészítette ki a fiatalkorúak bíróságáról szóló 1913. évi VII. törvény (továbbiakban Fb.).

Az I. Büntetőnovella a gyermekkor életkori kategóriáját nem változtatta meg. Esetükben az egyéniesítés alkalmazása és a védelemre szorulás jogszabályi rögzítése adott

⁸ FINKEY Ferenc: *A Fiatalkorúak Felügyelő Hatóságának feladata és tagjainak munkaköre*, Budapest, 1927, 7–8.

⁹ 1878. évi V. törvénycikk 83. §.

¹⁰ ROSTA Andrea: *A fiatalkorú bűnözés kriminológiája és szociológiája*, L'Harmattan Kiadó Uránia Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest, 2014, 78.

¹¹ *Uo.*, 79–80.

¹² Az első javítóintézet létesítésére 1884-ben került sor Aszódon, ezt követte 1886-ban a kolozsvári, 1890-ben a rákospalotai (lányok részére), 1895-ben a székesfehérvári, végül 1903-ban a kassai javítóintézet felállítása.

¹³ LŐRINCZ József: *A fiatalkorúak büntetés-végrehajtása a XX. század első felében*, Börtönügyi Szemle, 2002/21, 58.

¹⁴ ROSTA: *i. m.*, 81.

alapot újabb intézkedések bevezetésére.¹⁵ A fiatalkor felső határát¹⁶ ugyanakkor két évvel kitolta a büntethetőség szubjektív feltételrendszerének átalakításával. A belátási képességet felváltó terminológia az értelmi és erkölcsi fejlettség lett. Ennek meglétéről előzetes eljárás keretében a bíró tájékozódott. A bírónak már nemcsak a fiatalkorú értelmi fejlettségét, hanem az erkölcs szabályainak ismeretét is vizsgálnia kellett, így azt is, hogy a gyermekes vágyak, ösztönök, s mások csábításával szemben birt-e némi ellenállási erővel.¹⁷ A gyakorlatban „külön kérdés” feltevése útján döntött az értelmi és erkölcsi fejlettség létéről. Amennyiben a fiatalkorú ismerte a Tízparancsolatot, úgy a büntethetőséghez szükséges értelmi és erkölcsi fejlettség fokát elérte, amennyiben nem, akkor büntetőjogilag sem felelt. Kivételes esetben a büntetőjogi felelősségre vonás alól is mentesülhetett a büntethetőséghez szükséges értelmi és erkölcsi fejlettség szintjén álló fiatalkorú, amennyiben a bíróság a fiatalkorú egyéniségének, életviszonyainak és az eset összes körülményének megismerése után úgy döntött, hogy a bírói megdorgálás a fiatalkorú jövőbeni magaviselete és erkölcsi fejlődése szempontjából nem mutatkozik kívánatosnak.¹⁸

Az 1950-es évekre a fiatalkorúak vonatkozásában a termékeny jogalkotás volt jellemző. Ennek első állomása az 1950. évi II. törvény a büntetőtörvénykönyv általános részéről (továbbiakban Bt.), valamint az azt hatályba léptető 1950. évi 39. tvr. a büntetőtörvénykönyv általános részének hatályba léptetéséről (továbbiakban Ér.) A Bt. a fiatalkorúakra vonatkozóan szűken fogalmaz, mindössze a büntethetőség alsó korhatárát állapítja meg.¹⁹ Eljárásjogi szempontból megjelenik a büntetőeljárás mellőzésének, megszüntetésének vagy felmentő ítélet hozatalának a lehetősége, amennyiben a fiatalkorú értelmi fejletlensége okán nem ismerhette fel cselekménye társadalomra veszélyességét.²⁰ Az Ér. a fiatalkorúak vonatkozásában az I. Bn. rendelkezéseit hatályban tartja, amennyiben az Ér. a fiatalkorúakra vonatkozóan nem tartalmaz eltérő szabályokat. Így továbbra is alkalmazhatóak az I. Bn. szerinti nevelő- és óvóintézkedések és az Fb. anyagi jogi és bűnvádi eljárásjogi rendelkezései.²¹

A termékeny jogalkotás következő eleme az 1951. évi 34. számú törvényerejű rendelet a fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjogi és büntetőeljárás rendszerekről (továbbiakban Ftvr.). Az Ftvr. fiatalkorúak büntetőjogi felelősségre vonásával kapcsolatban valamennyi szabályt egy jogszabályban rögzítette. Így a fiatalkorúak büntetőjoga látványosan különvált a Bt.-től és a Büntető perrendtartástól (továbbiakban II. Bp.).²² Ez azt jelentette, hogy az eljárás alapját a büntető anyagi és eljárásjogi szabályok adták,

¹⁵ Megdorgálás és iskolai elzárás. Kriminogén szocializációs környezet a gyermek állami gyermekmenhelyre történő szállítását vonhatta maga után.

¹⁶ Orvostudományi és lélektani kutatások eredményeinek és fiatalkorúak ügyeivel foglalkozó jogászkonferenciák tapasztalatainak köszönhetően.

¹⁷ BALÁZS Beáta: *A belátási képesség büntetőjogi fogalmának történeti és elvi alapjairól*, Magyar Jog, 2018/6, 372.

¹⁸ ROSTA: *i. m.*, 81–86.

¹⁹ A Bt. 9. §-a szerint nem büntethető az, aki a bűncselekmény elkövetésekor nem érte el a 12. életévét.

²⁰ BALÁZS: *i. m.*, 372.

²¹ ROSTA: *i. m.*, 86.

²² Az 1951. évi III. törvény.

az Ftvr. csak az eltéréseket rögzítette. A fiatalkor életkori határán nem változtatott, az életkorhoz kapcsolódó szubjektív kategória kikerült a büntetőjogi felelősségre vonás feltételei közül. A büntetőeljárás mellőzésére, megszüntetésére, felmentő ítélet meghozatalára azonban lehetőséget biztosított az Ftvr. abban az esetben, ha a fiatalkorú nem ismerhette fel cselekménye társadalomra veszélyességét, továbbá ha a csekélyebb súlyú cselekményt jobbra más személy befolyása alatt követte el, és nincs szükség vele szemben nevelő intézkedésre sem.²³ A joganyag céljának definiálása bűnmegelőzési központú. Leszögezi ugyanis, hogy a cél olyan intézkedések meghozatala, amelyek alkalmasak a fiatal megfelelő fejlődésének, illetve társadalmi beilleszkedésének előmozdítására.²⁴

Újabb jogalkotási állomás az 1954. évi 23. számú törvényerejű rendelet a fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjogi rendelkezések módosításáról, amely átalakította az Ftvr. életkori kategóriáit. A 12–14 évesekkel szemben bírói megrovás, próbára bocsátás, javító-nevelés és gyógypedagógiai nevelés elrendelésének volt helye. A 14–18 évesek vonatkozásában főszabály szerint büntetést kellett kiszabni, és csak a nevelés érdekében dönthetett a bíró a nevelő intézkedés elrendelése mellett. A büntetés kiszabásakor került értékelésre a fiatalkorú azzal, hogy velük szemben kisebb mértékű büntetés kiszabásának volt helye.²⁵

Az Ftvr. alig 10 évig volt hatályban, ugyanis a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény és az azt életbe léptető 1962. évi 10. törvényerejű rendelet hatályon kívül helyezte. A fiatalkorúak büntetőjogának elhelyezésére a büntető törvénykönyv önálló VII. fejezetében került sor, az általános szabályokat megelőzve. A büntetőjogi felelősségre vonás feltétele továbbra is az életkor maradt, és szubjektív kategóriaként megjelent az elkövetés időpontjában fennálló beszámítási képesség. A fiatalkorú akkor rendelkezik beszámítási képességgel, ha felismeri magatartásának társadalomra veszélyes jellegét, és ennek megfelelően cselekszik. A gyermekkor felső korhatára a 14. életév lett. A fiatalkorúaknál eltörölte az Ftvr. kettős felosztását. Két évvel emelkedett a büntetőjogi felelősségre vonás alsó korhatára, így a törvény értelmében fiatalkorúnak számított a bűncselekmény elkövetésekor tizennegyedik életévét betöltött, de a tizennyolcadik életévét még nem betöltött személy.²⁶

A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (továbbiakban régi Btk.) a szocialista jogalkotáshoz hasonlóan önálló fejezetben szabályozza a fiatalkorúakra vonatkozó külön rendelkezéseket. A törvény értelmében *a felnőttek és fiatalkorúak felelnek a büntető törvénykönyvben meghatározott bűncselekmények elkövetéséért, amennyiben beszámítási képességgel rendelkeznek*. Nem változtat a törvény a gyermekkorúakhoz kapcsolódó életkori kategórián. *A 14 év alatti személyeket nevezi gyermekkorúnak, akiknél a büntető igazságszolgáltatás alkalmazása ki van zárva. A fiatalkor alsó határa a 14. életév, amelynek jogpolitikai indoka a beszámítási képesség kezdetéhez köthető*. Az általános iskolai tanulmányok lezárása a 14. életévben várható. Ettől a kortól kezdődően feltételezhető, hogy a gyermek eljutott a testi és szellemi fejlettség olyan fokára, amely megalapozza a büntetőjogi felelősségre vonást.²⁷

²³ Ftvr. 22. §.

²⁴ ROSTA: *i. m.*, 87.

²⁵ *U. o.*, 87.

²⁶ *U. o.*, 88–89.

²⁷ *U. o.*, 89–90.

A gyermekkorú és fiatalkorú életkori kategóriájának megállapítása vonatkozásában változást hozott a Büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (továbbiakban új Btk.). A fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezések továbbra is a törvénykönyv Általános Részében, külön fejezetben (XI. fejezet) találhatóak. A fiatalkor alsó határának leszál-
lítása mögött politikai és közrendvédelmi megfontolások állnak. A jogalkotó a szektor-
ális leszállítás mellett döntött, azaz a gyermekkor – mint büntethetőséget kizáró vagy
korlátozó ok – meghatározása során a Btk. 16. §-a tételesen felsorolja azokat a bűncse-
lekményeket,²⁸ amelyek megvalósulása esetén fiatalkorúként értékelik az elkövetőt.
Ami maga után vonja az említett vagyon elleni erőszakos és személy elleni erőszakos
cselekmények elkövetőinek büntetőjogi felelősségre vonásának lehetőségét. A törvény
szerint fiatalkorú az, aki a bűncselekmény elkövetésekor a tizenkettedik életévét betöl-
tötte, de a tizennolcadikat nem.²⁹ Gyermekkorú pedig az, aki a tizennegyedik életévét
a bűncselekmény elkövetésekor nem töltötte be. Ő nem büntethető.³⁰ A büntetőjogi fe-
lelősségre vonás szempontjából megjelenik egy újabb, az életkorhoz kapcsolódó szub-
jektív kategória, a belátási képesség. Csak az a cselekmény elkövetésekor tizenkettedik
életévét betöltött, tizennegyedik életévét még be nem töltött fiatalkorú büntethető, aki
a cselekmény elkövetésekor rendelkezett a bűncselekmény következményeinek felis-
meréséhez szükséges belátással. Így ennek a korosztálynak a büntetőjogi felelőssége
feltételes felelősség, mivel a bíróságnak minden egyes esetben vizsgálni kell, hogy az
illető a bűncselekmény elkövetésekor rendelkezett-e a bűncselekmény következménye-
inek felismeréséhez szükséges belátással. A jogalkotó a fiatalkorúak két kategóriáját az
alkalmazható jogkövetkezmények szerint osztotta fel. A bűncselekmény elkövetésekor
tizenkettedik életévét betöltött, de tizennegyedik életévét még nem betöltött fiatalkorúval
szemben nincs helye büntetés kiszabásának, csak intézkedések alkalmazhatóak. A bűn-
cselekmény elkövetésekor tizennegyedik életévét betöltött, tizennolcadik életévét még
nem betöltött fiatalkorú vonatkozásában a törvénykönyv önálló fejezetében megállapított
büntetések és intézkedések kiszabásának van helye.³¹

A fiatalkorúak életkorának szektorális leszállítása számos kritikát vont maga után.
Preventív és bűnmegelőzési szempontból fontos rendelkezés, hogy a bűncselekmény
elkövetésekor tizennegyedik életévét be nem töltött személlyel szemben csak intézkedés
alkalmazható. Azonban figyelembe véve a korosztályt érintő testi és mentális változá-
sokat, a választható intézkedések tára nem volt elég széles. A kritikai észrevételek miatt
2015. január elsejétől az intézkedések sora kibővült a *megelőző pártfogás* lehetőségével. De
nem a fiatalkorúakkal szemben büntetőeljárás keretében kiszabható intézkedések közé
került, hanem a közigazgatási eljárás keretében elrendelhető hatósági intézkedések
palettája bővült.

²⁸ Az emberölés, erős felindulásban elkövetett emberölés, életveszélyt vagy halált okozó testi sértés, hivatalos személy elleni erőszak, hivatalos személy vagy közfeladatot ellátó személy támogatója elleni erőszak, a terrorcselekmény, a rablás és a kifosztás minősített esetei.

²⁹ Új Btk. 105.§

³⁰ Új Btk. 16. §.

³¹ ROSTA: *i. m.*, 91–93.

4. Finkey és a patronázseszmé

Nyugdíjazását követően vállalta el Finkey Ferenc a Fiatakorúak Budapesti Felügyelő Hatóságának elnöki tisztségét. Jogtudósi munkája során szerzett hazai és külföldi – elsősorban észak-amerikai – tapasztalatai és börtönügyi ismeretei alapján a fiatakorúak javító nevelését tekintette a bűnmegelőzés leghatékonyabban fejleszthető területének.

Finkey felfogásában a büntetésnek három általános célja van. Az általános visszatartás, az elégtételnújtás és a nevelés. A nevelés az elítélt egyénekre való olyan lélektani hatás, amely helyesebb viselkedésre motiválja.³² Kiemelten fontos a nevelés a személyiségszerkezet kialakulásának lezárulását megelőzően. Finkey a *Büntetés és nevelés* című művében kiemeli, hogy a fiatakorúak fiziológiai szempontból rászorúlnak a nevelésre. Arra való hivatkozással, hogy bűnt követtek el, nincs joga az államnak megvonni a minden fiatalt megillető fejlesztés lehetőségét.³³

A patronázs szót a jogtudós szerint tágabb és szorosabb értelemben is vizsgálni kell. Tágabb értelemben egyaránt vonatkozik az önhibán kívül vagy önhibából bajbajutott megsegítésére. A szorosabb értelemben vett patronázs az igazságügyi gyermekvédelem területéhez kapcsolódik az erkölcsi züllés útjára tévedt fiatakorúak érdekében kifejtett szociális – támogató, felügyelő és ellenőrző – munka által.

5. A Fiatakorúak Felügyelő Hatósága

A Fiatakorúak Felügyelő Hatóságát (továbbiakban Hatóság) az I. Bn. felhatalmazása alapján állították fel, az eljárásának részletes szabályait az 1909. évi 27.400. sz. igazságügyminiszteri rendelet állapította meg.

Az I. Bn. abból a vezérelvből indult ki, hogy a 18 évesnél ifjabbakat általában nem szabad a rendes büntetési eszközökkel sújtani, az erkölcsi megmentésükre, átalakító nevelésükre kell törekedni. A bíró köteles a bűnelkövető gyermek erkölcsi állapotát és családi helyzetét is vizsgálni. Ha a bíró szükségesnek találja, a fenyítés eszközét alkalmazhatja. Amennyiben a családi környezet vizsgálata során kedvezőtlen körülmények jutnak a bíróság tudomására, a gyermek javító nevelése iránt intézkedik. A bűncselekmény elkövetésekor tizenkettő és tizennyolc év közötti fiatakorúak esetén a bíróság az erkölcsi és értelmi fejlettséget vizsgálja. Házi fenyítő és gondozó jellegű, illetve büntető intézkedést rendelhetett el velük szemben a bíróság. A büntető intézkedések köréből a – családi körülmények, és az elkövetett cselekményhez igazodva – a fiatakorú megdorgálását, a családi környezetébe történő visszabocsátásával egyidejűleg a pártfogó felügyeletét, a javító-nevelő intézetben vagy fogházban történő elhelyezését rendelhette el a bíróság.³⁴

A fiatakorúak bíróságát az intézkedéseinek végrehajtásában a pártfogó tisztviselő és a Hatóság segítette. A pártfogó tisztviselő tulajdonképpen elsőfokú feladatokat látott

³² FINKEY: *Büntetés...*, i. m., 93.

³³ *Uo.*, 79.

³⁴ FINKEY: *A Fiatakorúak...*, i. m., 8.

el a környezettanulmány elkészítésével és a javító-nevelő intézetben vagy a fiatalkorúak fogházában nevelkedő fiatalok erkölcsi felügyeletével és a családi környezetbe visszabocsátott fiatalokkal kapcsolatban. A pártfogó tisztviselő véleménye, javaslata pedig befolyásolhatta a miniszter kísérleti szabadlábra helyezési vagy feltételes szabadságra bocsátási döntését.³⁵

A Hatóság felállításakor az észak-amerikai mintát vették alapul, ahol a társadalmi és állami intézetek mellett javaslattételi joggal ún. Boardok működtek. Az alábbi – egymással szervesen összefüggő – feladatokat látta el a Hatóság:

1. Felügyelte a javító-nevelő intézeteket és a fiatalkorúak fogházát. A felügyeleti jogosítványa körében a Hatóság vezetője³⁶ és a miniszter által kijelölt tagok kötelezően meglátogatták az intézményeket és meggyőződtek a szabályok megtartásáról.

2. Véleménynyilvánítási kötelezettség terhelt a javító nevelés alatt álló fiatalkorúak kísérleti kihelyezésének (I. Bn. 25. §) és a fogház büntetés alatt álló fiatalkorúak feltételes szabadságra bocsátása (I. Bn. 29. §) körében. Lehetőség szerint az előadónak személyesen kellett meggyőződnie a feltételek fennállásáról, a fiatalkorú magaviseletéről. A végső döntést tanácsban hozták meg, amelyet a miniszter felé megküldtek.

3. Az előző feladattal összefüggésben közreműködött a fiatalkorúak intézeten kívüli elhelyezésében. Az intézeten kívüli elhelyezés többnyire a korábbi családi környezetben történő elhelyezést, valamint a foglalkoztatásának megoldását jelentette. Ebben az esetben a Hatóság tagja helyben lakó pártfogót keresett.

4. Amennyiben a kísérletileg kihelyezett vagy a feltételesen szabadságra bocsátott fiatalok nem teljesítették a szabadlábra helyezés feltételeit, azaz újból rossz útra tért, a szabadság visszavonható volt. A bejelentés alapján a Hatóságnak tanácsulást kellett tartania, és ennek keretében javasolnia kellett a miniszternek, hogy a fiatalkorút szállítsák vissza az intézetbe.

5. Amennyiben a Hatóság arról győződött meg, hogy a büntetés nem vont maga után nevelő hatást, és annak kitöltése után a fiatalok nem bocsáthatóak vissza a társadalomba teljes megnyugvással, a Hatóság eljáró tagja javaslatot tett a bíróságnak a büntetés kitöltését követő utólagos javító-nevelő intézetben való elhelyezésre (I. Bn. 28. § és végrehajtási rendelet 3. § 5. p.)

6. Az éretlen korban való első bűnelkövetéshez kapcsolódott a próbára bocsátás intézménye. Az akkori felfogás szerint, aki még nem mondható romlottnak vagy züllöttnek, és tisztességes családi környezetben él, de könnyelműen – magatartásának lehetséges következményeit fel nem mérve – büntetendő cselekményt követ el, megérdemli, hogy elkerülje a megbélyegzést. A bírónak vele szemben joga volt ítélethozatal nélkül, megfelelő figyelmeztetéssel egyévi próbaidőre szabadlábba hagyni. A fiatalkorú azonban ebben az esetben sem maradhatott felügyelet nélkül, mellé a bíróság saját állományból pártfogó felügyelőt rendelt. Ebben az esetben a Hatóság tagjai időnként meglátogatták a próbára bocsátott fiatalokat, és személyesen győződtek meg viselkedésükről, továbbá a melléjük kirendelt pártfogót támogatták erkölcsnemesítő munkájában.³⁷

³⁵ *Uo.*, 9–10.

³⁶ A Hatóság elnöke a végrehajtási rendelet 31. §-a alapján köteles volt a területén működő összes intézményt évente legalább egyszer meglátogatni.

³⁷ FINKEY: *A Fiatalkorúak...*, i. m., 13–17.

Ezek a feladatok az I. Bn. végrehajtási rendeletéből pontosan kiolvashatóak. Voltak azonban nem jogi természetű, hanem erkölcsi jellegű feladatai a Hatóság tagjainak. Ez maga a patronázsszeszme terjesztése és a patronázsintézetek közötti összhang megteremtése volt. A patronázsszeszmét felkarolta Balogh Jenő igazságügyminiszter is, aki így nyilatkozott reformelképzeléseiről: „*A fiatalokúak kriminalitásának növekedését hazánkban nem deressel és nem bitófával fogjuk visszaszorítani, hanem a legmodernebb reformokkal, a büntetésptól, sőt a büntetést egészen mellöző nevelési eszközökkel.*”³⁸

6. Az igazságügyi gyermekvédelem alakulása Finkeytől napjainkig

A változások ismertetését megelőzően le kell szögezni, hogy a XX. század két világháborúja mély sebeket ejtett az igazságügyi gyermekvédelem területén. A szegénység, a csonka családok egyre nagyobb száma, az erkölcsi nevelés háttérbe szorulása, a fejletlen intézményi hálózat volta és ennek következtében az alacsony foglalkoztatottság, alkoholizmus és a prostitúció előtérbe kerülése szolgáltatott okot az erkölcsi züllés útjára lépéshez. A szocialista korszak igazságügyi gyermekvédelemre gyakorolt hatása elsősorban az állami berendezkedéshez igazodó ideológia kizárólagossága miatt volt káros, hiszen korábban már megindult a kriminálpedagógia hazai fejlődése.

Az igazságügyi gyermekvédelem feladata az erkölcsi züllés útjára lépés hátterének vizsgálata, okainak felszámolása, az utógondozás útjának helyes megválasztása és a társadalomba való visszailleszkedés támogatása. A feladatellátás számos ponton kapcsolódik a büntető igazságszolgáltatás területéhez, az igazságügyi gyermekvédelem alakulása éppen ezért elválaszthatatlan a büntető jogszabályokat érintő jogalkotási folyamatoktól. A patronázs vagy pártfogó munka azonban egy olyan terület, amelynek fejlődését végigkövetve megállapítható, hogy a büntetőjoghoz és a gyermekvédelemhez is egyaránt kapcsolódik. Ezért az alábbiakban a patronázs fejlődésére, az erkölcsi züllés útjára lépő gyermekek érdekében tett intézkedésekre koncentrálni mutatom be az igazságügyi gyermekvédelem alakulását.

Az állami gyermekvédelem alapjait az 1901. évi VIII. és XXI. törvénycikkek rakták le, amelyek valós társadalmi szükségletekre reagáltak, amikor a menhelyek felállítását és az elhagyott gyermekekről való gondoskodást tűzték ki. Nagy hátránya volt azonban a rendszernek, hogy összerosódtak benne a differenciálást igénylő gyermekvédelmi feladatok.³⁹ Kutatások indultak az abnormális értelmi és erkölcsi fejlődés törvényszerűségeinek vizsgálatára. 1906-ban megalakult a Magyar Gyermektanulmányi Társaság, amelynek tagjai az elzüllött gyermekek problémáival, a fiatalkori bűnözés okaival és a

³⁸ *Uo.*, 26–27.

³⁹ SCHIFFERT Zsuzsa: *A gyermek- és fiatalokúakkal kapcsolatos büntetőpolitika és a gyermekvédelem alakulása hazánkban az I. világháborútól az 1950-es évekig*, <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/34454?fbclid=IwAR0mBx3BvVq61Jruoj0OyYdElnuS-ZON2OLCKXMKs-KZzqJJdjvOr-smh08k> (letöltés ideje: 2021. 02. 01.)

nevelés hiányosságaival foglalkoztak. 1909 és 1920 között működött az Ideges gyermekek alsó- és középfokú állami intézete, a nehezen kezelhető és képezhető gyermekek oktatása érdekében. Az I. Kriminálpedagógiai Intézet a bűnelkövető fiatalok nevelésére dolgozott ki sajátos koncepciót.⁴⁰

Ahogy az életkori kategóriákhoz rendelt intézkedések tárgyalása kapcsán már megállapítottam, a gyermekvédelem rendszerébe integrált, bűnmegelőzési célzatú jogintézménnyel a fiatalkorúak bírósága által kirendelt pártfogó tisztviselők és a Hatóság⁴¹ által elrendelhető intézkedések kapcsán találkozunk először Magyarországon. A Hatóság által kifejtett patronázmunka azonban sok szempontból különbözik napjaink megelőző pártfogásától. Tartalmában és eszköztárában túlmutatott a mai hatósági intézkedésen, a végrehajtási lehetőségeket tekintve – amely a bizalom megnyerésében és a meggyőzés útjának kialakításában nyilvánult meg – meglehetősen korlátozott volt.⁴² A fiatalkorúak pártfogó felügyelete a fiatalkorúak ügyeiben eljáró bíróságok tevékenységéhez kapcsolódott elsősorban.⁴³ Az I. Bn. a pártfogó felügyelet két esetét ismerte. Az általános – a fent hivatkozott erkölcsi veszedelemnek kitett és züllés útjára lépő gyermek- és fiatalkorúak vonatkozásában – és egy speciális – a javítóintézetből való kísérleti kihelyezés és a feltételes szabadon bocsátáshoz kapcsolódó – segítő, ellenőrző tevékenységet különböztetett meg. A speciális ellenőrzés tulajdonképpen az utógondozás területét érintette.

Az 1913-ban felállított fiatalkorúak bírósága a fiatalkorú szüleit bizonyos magatartásra kötelezhette, illetve patronázsegyesületbe utalhatta. Az I. Bn.-t módosító törvény szellemisége már tükrözi a szociálpolitika, gyermekvédelem és a bűnözés kapcsolatának felismerését.⁴⁴

A Tanácsköztársaság idején az iskolai gyermekvédelmen alapuló aktív gyermekvédelmet hangsúlyozták. A gyermekvédelem átfogó rendszerének kialakítása során fontos szerepet szántak az oktatás, szakképzés, a világnézeti-erkölcsi nevelés, az egészségügyi gondozás és a sport- és népjóléti intézkedéseknek. A Forradalmi Kormányzótanács LXXI. számú rendelete alapján „*A Tanácsköztársaság a gyermekek testi és lelki védelmét tartja a legfontosabb feladatának. A bajokat megelőző gyermekvédelem leghivatottabb helye az iskola.*” A Forradalmi Kormányzótanács LXXII. számú, a gyermekek kiegészítő szociális neveléséről szóló rendelete szerint az igazságügyi gyermekvédelem legfontosabb feladata az erkölcsi romlás veszélyének kitett vagy társadalomellenes magatartást tanúsító gyermekek kiegészítő szociális nevelése. A 18. életévet be nem töltött, erkölcsi romlás veszélyének kitett fiatalok nevelését az ún. gyermekügyi biztosságokra bízta. Az intézeti nevelés végrehajtására igazságügyi nevelőintézetekben került sor. A feladat típusától függően lehetett átmeneti nevelőotthon azok számára, akik az erkölcsi romlás útján indultak el, de sem testi, sem szellemi fogyatékosságban nem szenvedtek. Léteztek még munkára nevelő intézetek, erkölcsi fogyatkozásban szenvedő gyengeelméjűek és gyenge tehetségűek

⁴⁰ *Uo.*

⁴¹ Az erkölcsi züllés veszélyének kitett gyermekek, a bűnelkövető gyermekek és fiatalkorúak ügyeit első fokon intéző hatóságok felügyeleti szerve. Ld. FINKEY Ferenc: *Patronázs-munka és a Fiatalkorúak Felügyelő Hatósága*, Magyar Jogi Szemle, 1943/1, 7.

⁴² ALFÖLDY Dezső: *Bíróság és patronázs*, Magyar Jogi Szemle, 1943/7, 202–206.

⁴³ *Uo.*, 201.

⁴⁴ HERCZOG Mária: *A gyermekvédelem dilemmái*, PONT Kiadó, Budapest, 1997, 40.

számára fenntartott intézetek, erkölcsi fogyatkozásban szenvedő idegbetegek számára és a közveszélyesek számára létesített intézetek.⁴⁵

Az iskolakerülők, csavargók száma évről évre nőtt. 1920-ban 12 300, míg 1922-ben már 15 000 gyermek került Budapesten bíróság elé. A korszakot a kriminálpedagógiai elvek előtérbe kerülése jellemezte. A bűnmegelőzésben nemcsak a munkának, nevelésnek, hanem a szellemi szórakoztatásnak is kiemelkedő szerepet tulajdonítottak.⁴⁶ A korszak elméleti és gyakorló szakemberei sürgették egy általános gyermekvédelmi törvény elfogadását, amelynek személyi köre kiterjedt volna 0–18 éves korig bezárólag a normális, elhagyott, szegény, beteg, züllött és bűnöző gyermekekre.⁴⁷ Megindult a magyarországi gyermekvédelem újjászervezése, amely a háború által szétzilált család intézményének megerősítését és védelmét tűzte ki célul. Az intézetekben azonban mindenütt zsúfoltság, nyomor és elhanyagoltság uralkodott. A háború okozta traumákat vizsgálta a Psychophysikai Laboratórium, ahol megállapították, hogy megnőtt a turbulens, figyelmi zavarokkal, félelmekkel küzdő, összeférhetetlen, alkalmazkodni nem tudó, magányos, depressziós vagy realitásoktól elzárkózó gyermekek száma. 1929-ben kezdte meg működését a gyógypedagógiai Nevelési Tanácsadó Ambulancia.⁴⁸

A két világháborút követő időszakban visszaállt a Tanácsköztársaságot megelőző Bn. hatálya, és kisebb módosításokkal 1948-ig érvényben is maradt.⁴⁹ A pártfogás a negyvenes évek végéig önkéntes segítségnyújtási forma volt. 1949. december 31-én megszűnt a Budapesti Fiatalkorúak Felügyelő Hatósága. Szerepét a Fiatalkorúak Központi Felügyelő Hatósága (FKFH) vette át. Az új intézmény elsődleges feladata a fiatalkorúak lakhatásának és munkába állásának megoldása volt. A fiatalkorúak előkészítő eljárása a fiatalkorúak bíróságától átkerült a fiatalkorúak ügyészségéhez, így a fiatalkorúakkal foglalkozó pártfogók is ügyészségi állományba kerültek.⁵⁰

A háború pusztításai nagymértékben sújtották az ország iparát, az ország lakásállományának több mint 10%-a lakhatatlanná vált. Az élelmiszer-tartalékok kimerültek. A közellátás is hiányos volt. Évek óta tartó nélkülözés és elszegényedés volt jellemző. Mindezeknek köszönhetően több ezer gyermek maradt fedél és családi háttér nélkül. Ezek a gyerekek bandákba tömörülve kéregettek, loptak. A felügyelet és gondozás nélkül maradt kiskorúak helyzetét azonnali kormányzati intézkedésekkel kellett rendezni. Elhelyezésük a nevelőszülői hálózat felélesztésével és gyermekotthonok kiépítésével történt. Az ország pénzügyi helyzetére tekintettel új gyermekotthonok nem épültek, régi kastélyokat, kúriákat vettek igénybe. Újjászerveződött az Állami Gyermeklélektani Intézet, 1945 és 1948 között sorra alakultak meg a gyermeklélektani állomások vidéken is, a fővárosban nevelési tanácsadókat hoztak létre. Az erkölcsi fejlődésükben megzavart gyermekek egy része nevelőotthoni hálózatba, a súlyosabb zavarokkal küzdők és bűnelkövető pedig javítóintézetekbe kerültek. Visszaállították a fiatalkorúak bíróságát,

⁴⁵ SCHIFFERT: *A gyermek..., i. m.*

⁴⁶ GERGELY Ferenc: *A magyar gyermekvédelem története (1867–1991)*, Püski Kiadó Kft., Budapest, 1997, 35.

⁴⁷ HERCZOG, *i. m.*, 45.

⁴⁸ SCHIFFERT: *A gyermek..., i. m.*

⁴⁹ HERCZOG, *i. m.*, 41.

⁵⁰ GERGELY, *i. m.*, 103.

a rendőrség gyermekvédelmi tevékenysége keretében már női munkatársakat is foglalkoztatott.⁵¹ Az egységes gyermekvédelem irányítását az Országos Gyermek- és Ifjúságvédelmi Tanács látta el.⁵² 1948 után a társadalomtudományok (pszichológia, szociológia és gyógypedagógia) visszaszorultak. A gyermekvédelmet a szocialista pedagógia elvei hatották át, gyakorlati eszménnyé a makarenkói modellt tette. Az 1952. évi családjogi törvény megerősítette az intézeti gondozás szerepét, az „elhagyott gyermek” fogalmát felváltotta az „állami gondozott” terminológia.⁵³ Az 1954. évi Büntetés-végrehajtási Szabályzat az „átnevelés” fogalmát és gyakorlatát vezette be.⁵⁴

Az 1956-os események az emberi jogok sárba tiprását eredményezték. A fiatalok többségét osztályidegennek, bűnözőknek, lumpen elemeknek tekintették. Tetteiket igyekeztek köztörvényes bűncselekménynek minősíteni. Megnövekedett a tiltott határátlépések megkísérlése, a fegyver és lőszer rejtegetése. Hivatalos jelentések szerint a bűncselekményeket főként állami gondozott és nevelőszülőkhöz kihelyezett gyermekek követték el. Az 1957. évi IV. törvénnyel lehetővé tették a 16 év feletti fiatakorúak esetében is a halálbüntetés kiszabását.⁵⁵

A hatvanas évek közepétől a társadalmi-politikai változások következtében a gazdasági kérdések kerültek előtérbe. A hatalom a fiatakorúak erkölcsi züllését igyekezett az 56-os események hatásaként elfogadtatni. 1960-tól kezdődően elkezdtek kiépíteni a nevelőotthonok hálózatát. A nevelőotthonok a javítóintézetekre emlékeztetve félzárt intézeti jelleggel működtek. A patronázszeszmé feléledésének tekinthető, hogy a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. tv. szabályozta a pártfogó felügyeletet és bővítette annak alkalmazási lehetőségeit. Megszűnt a fiatakorúak bírósága és ügyészsége. A Btk. 1966. évi Novellája a fiatakorúak átnevelhetősége érdekében két végrehajtási fokozatot állapított meg, a börtönt és a munkahely fokozatot. Az 1966-ban hatályba lépő első magyar Bv. tvr. alapján a szabadságvesztés büntetés időtartama alatt is kötelező volt az oktatásban vagy szakképzésben való részvétel. A fiatakorú jogosult volt a kapcsolattartásra, öntevékeny vagy szervezeti munkába való bekapcsolódásra. A fiatakorúak munkáltatására reintegrációs lehetőségként tekintettek.⁵⁶

A 131/1970. (M.K. 15.) MM utasítás állította fel a fiatakorúakkal foglalkozó pártfogó szolgálatot azzal a céllal, hogy a gyámhivatali védő-óvó intézkedések, valamint az utógondozás hatékonyságát növeljék.⁵⁷ 1975-ben alakították ki a bíróságok mellett működő pártfogói szervezetet a börtönből szabadulók számára. A fiatakorúak esetén azonban hivatásos pártfogók szervezetileg a Gyermek- és ifjúságvédő Intézetekhez (GYIVI) tartoztak, de a helyi önkormányzatok, gyámhatóságok vagy a bíróságok rendelték ki őket. Tehát párhuzamos volt a feladatellátás a hivatásos és társadalmi pártfogók között, akik szabad

⁵¹ SCHIFFERT: *A gyermek..., i. m.*

⁵² *Uo.*

⁵³ *Uo.*

⁵⁴ SCHIFFERT ZSUZSA: *A fiatakorúakkal kapcsolatos büntetőpolitika és gyermekvédelem alakulása 1945–1990 között*, <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/34454?fbclid=IwAR0mBx3BvVq6Ij-ruoj0OyYdElnuS-ZON2OLCKXMKs-KZzqJJdjVOrsmh08k> (letöltés ideje: 2021. 02. 01.)

⁵⁵ SCHIFFERT: *A fiatakorúakkal..., i. m.*

⁵⁶ *Uo.*

⁵⁷ DAVID Lilla: *A hazai pártfogó felügyelet intézkedésének szerepe a fiatakorúak bűnelkövetésének megelőzésében*, doktori értekezés, 2013, 68–69.

idejükben végzik a patronázsmunkát. Valamennyi fiatalokú pártfogó felügyelet alatt állt, ezért a pártfogás gyakran formális, nem megfelelő hatékonyságú volt. Megoldatlan és elhanyagolt területnek számított a gyermekkorú bűnelkövetők kategóriája. Büntetethetőség hiányában az eljárást azonnal megszüntetik. Ebben az esetben a gyámhatóság vagy pártfogót rendelt ki a gyámhatósági eljárásról szóló 1/1974. (VI. 27.) OM-rendelet 73. §-a⁵⁸ alapján, vagy beutalta a gyermeket egy „normál” gyermekotthonba.⁵⁹

A gyámhivatalok és a hivatásos pártfogók feladatait az oktatási miniszter által kiadott 6/1980. (VI. 24.) OM-rendelet szabályozta. Az eljárás lefolytatása során a gyámhatóság a kiskorú részére pártfogót rendelhetett. A pártfogó feladata a felügyeletére bízott kiskorú magatartásának figyelemmel kísérése volt, szükség esetén a szülőt is segíthette nevelési feladataiban.

A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. tv. (továbbiakban Gyvt.) 1997-ben a pártfogók helyzetét generálisan átalakította azzal, hogy a hivatásos pártfogói csoportot a másodfokú gyámhivatalként működő, akkori nevén megyei közigazgatási hivatal gyermekvédelmi és gyámügyi igazgatási szervezethez telepítette. 2003. július 1. napjától⁶⁰ a fiatalokú és felnőtt terheltekkel foglalkozó pártfogó felügyelők egy szervezetbe integrálták Pártfogó Felügyelői Szolgálat elnevezés alatt.

Az ismertetett hatósági megoldások azonban nem feleltek meg sem a kormányzat, sem a társadalom által megfogalmazott kriminálpolitikai elvárásoknak. Tendenciaként volt kimutatható a terhelti kör egyre alacsonyabb életkora. Az alacsony életkorhoz sok esetben társult erőszakos magatartás. A büntetethetőségi korhatár leszállítása széles körű társadalmi és szakmai vitát generált. A jogalkotó által, a társadalmi igények felmérését követően megfogalmazott cél egy olyan jogintézmény megalkotása volt, amely alkalmas a gyermek- és fiatalokúak bűnmegelőzésére, és egyúttal a terheltek társadalomba történő visszailleszkedésére. A büntetőjog a fiatalokúak vonatkozásában ismer olyan eszközöket, amelyek a megfogalmazott jogpolitikai cél kiváltására alkalmasak lehetnek, ugyanakkor a gyermekek vonatkozásában a megelőző pártfogás bevezetését megelőzően kizárólag a védelemben vételi eljárás elrendelése során kerülhetett „fokozottabb figyelem- és ellenőrzés” alá az a gyermek, aki hajlandóságot mutatott a kriminalizálódásra, akár személyében felmerült körülmények miatt, akár a családon belüli veszélyeztető körülményeknek köszönhetően.

Az 1430/2011. (XII. 13.) Korm. határozat a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégiáról, valamint végrehajtásának a 2012–2014. évekre szóló kormányzati intézkedési tervéről, és az egyes törvényeknek a gyermekek védelme érdekében történő módosításáról szóló T/13091. számú törvényjavaslat indokolása – a gyermek- és fiatalokú elitéltek visszaesésének megakadályozásáról és a társadalomba való hatékonyabb visszailleszkedéséről – alapján az új jogintézmény anyagi és eljárási kereteit a gyermekvédelem rendszerében alakították ki.

⁵⁸ A gyámhatóság védő- és óvóintézkedést rendelhetett el a büntetőeljárás keretein kívül abban az esetben, ha a kiskorú erkölcsi fejlődése, nevelése, gondozása nem volt biztosított, valamint kötelező magatartási szabályai felállítását során a szülőt is felszólíthatta.

⁵⁹ HERCZOG: *i. m.*, 97.

⁶⁰ A pártfogókra vonatkozó egyes törvények módosításáról szóló 2003. évi XIV. törvény alapján.

A 2015. január 1. napjától hatályos megelőző pártfogás egy bűnmegelőzési céllal létrehozott gyermekvédelmi hatósági intézkedés, amelynek keretében a gyámhatóság a bűncselekmény vagy az elzárással is sújtható szabálysértés elkövetése miatt indult védelembé vétel iránti eljárásban, vagy a már fennálló védelembé vétel mellett a nyomozó hatóságnak a bűncselekmény vagy a szabálysértési hatóságnak a szabálysértés elkövetéséről tájékoztató, a gyámhatóság felé tett jelzését követően megkeresi a pártfogó felügyelői szolgálatot környezettanulmány és a gyermek veszélyeztetettségének bűnmegelőzési szempontú kockázatértékelése (továbbiakban: kockázatértékelés) beszerzése céljából.⁶¹ A gyámhatóság kötelezően elrendeli a megelőző pártfogást és a védelembé vételt, ha arra korábban még nem került sor, abban az esetben, ha a pártfogó felügyelői szolgálat által elkészített kockázatértékelés magas fokú. Közepes fokú kockázatértékelés esetén a gyámhatóság mérlegelési körébe tartozik a megelőző pártfogás elrendelése. Az intézkedés keretében elrendelt kötelezettségek betartását, a bűnmegelőzési szempontú veszélyeztetettség alakulását a megelőző pártfogó ellenőrzi. Az eljárásban közreműködőként részt vesz a gyermekjóléti központ a gyermek vagy fiatalkorú személlyel kapcsolatos előzmény információit becsatornázza.

7. Következtetések

A patronázs által támogatott személyt a hosszú ideje beteg emberhez hasonlítja Finkey, amikor így fogalmaz: „[...] a patronázs pedig olyan, mint mikor a lábraállított nehéz beteget karonfogjuk és vezetgetjük, hogy meg ne botoljon a szabadon járásban, melyet a hosszú betegség alatt szinte elfelejtett.”

Ahogy arra korábban már utaltam, a fiatalkorúak bírósága által elrendelt patronázs nem tekinthető a megelőző pártfogás jogtörténeti előzményének, hiszen a két jogintézmény jelentősen eltér az elrendelő hatóság, az elrendelésben közreműködő személyek, a végrehajtás és a hozzáfűzött jogkövetkezmények szerint. Összehasonlítva a Finkey korának patronázmunkáját napjaink pártfogó felügyeletével és megelőző pártfogásával, a fent idézett hasonlat ma is helytálló. Megéri befektetni és preventív szemlélettel gondolkodni a gyermek- és fiatalkorú bűnelkövetőkkel szembeni bánásmódról, hiszen „a jövőbeli viselkedés legjobb előjele a múltbeli viselkedés”.⁶²

Irodalomjegyzék

1. ALFÖLDY Dezső: *Bíróság és patronázs*, Magyar Jogi Szemle, 1943/7.
2. BALÁZS Beáta: *A belátási képesség büntetőjogi fogalmának történeti és elvi alapjairól*, Magyar Jog, 2018/6.

⁶¹ Gyvt. 68/D. § (1) bekezdés.

⁶² Dr. Phil McGraw.

3. DÁVID Lilla: *A hazai pártfogó felügyelet intézkedésének szerepe a fiatalkorúak bünelkövetésének megelőzésében*, doktori értekezés, 2013.
4. FINKEY Ferenc: *A Fiatalkorúak Felügyelő Hatóságának feladata és tagjainak munkaköre*, Budapest, 1927.
5. FINKEY Ferenc: *Büntetés és nevelés*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1922.
6. FINKEY Ferenc: *Patronázs-munka és a Fiatalkorúak Felügyelő Hatósága*, Magyar Jogi Szemle, 1943/1.
7. GERGELY Ferenc: *A magyar gyermekvédelem története (1867–1991)*, Püski Kiadó Kft., Budapest, 1997.
8. HERCZOG Mária: *A gyermekvédelem dilemmái*, PONT Kiadó, Budapest, 1997.
9. KOPP László: *Finkey Ferenc sárospataki évei = Finkey Ferenc emlékkönyv*, szerk. SZATHMÁRY Béla, Jogászok a Kultúráért Alapítvány Sátoraljaújhely kiadványa, Sárospatak, 1995.
10. LŐRINCZ József: *A fiatalkorúak büntetés-végrehajtása a XX. század első felében*, Börtönügyi Szemle, 2002/21.
11. MADARASSY-MOLNÁR Máté: *HIT – TUDÁS – ALÁZAT. 60 éve hunyt el Finkey Ferenc*, Iustum Aequum Salutare, 2008/4.
12. ROSTA Andrea: *A fiatalkorú bűnözés kriminológiája és szociológiája*, L'Harmattan Kiadó Uránia Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest, 2014.
13. SCHIFFERT ZSUSZA: *A gyermek- és fiatalkorúakkal kapcsolatos büntetőpolitika és a gyermekvédelem alakulása hazánkban az I. világháborútól az 1950-es évekig*, Themis, 2008. december
14. SCHIFFERT ZSUSZA: *A fiatalkorúakkal kapcsolatos büntetőpolitika és gyermekvédelem alakulása 1945–1990 között*, Themis, 2008. december

Források

1. http://epa.oszk.hu/02400/02445/00011/pdf/EPA02445_ias_2008_4_239-258.pdf (letöltés ideje: 2021. 01. 29.)
2. <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/34454?fbclid=IwAR0mBx3BvVq6IJruoj0OyYdEl-nuS-ZON2OLCKXMKs-KZzqJJdVOrsmh08k> (letöltés ideje: 2021. 02. 01.)
3. <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/34454?fbclid=IwAR0mBx3BvVq6IJruoj0OyYdEl-nuS-ZON2OLCKXMKs-KZzqJJdVOrsmh08k> (letöltés ideje: 2021. 02. 01.)